

ПОЕТИКА "УНДИНИ" Е.-Т.-А. ГОФМАНА В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Мета роботи – виявлення жанрово-стильової специфіки "Ундини" Е.-Т.-А. Гофмана в контексті духовно-смыслових аспектів німецької національної ідеї. **Методологія** спирається на інтонаційну концепцію музики в ракурсі інтонаційно-стилістичного, етимологічного аналізу, успадкованого від Б. Асаф'єва та його послідовників, а також на міждисциплінарний та історико-культурологічний підходи. Останні дають змогу виявити духовно-смыслову та стильову специфіку музичного театру Е.-Т.-А. Гофмана і його сучасників та виділити її із загальноєвропейського культурного ареалу першої половини ХІХ ст. **Наукова новизна** полягає в розширенні уявлень про поетику музичного театру Е. Т. А. Гофмана, зокрема в опері "Ундина", що є одним з показових зразків німецької опери вказаного періоду, водночас демонструє глибинний зв'язок з духовною ґенезою національної ідеї Німеччини. **Висновки.** Процеси формування німецької національної ідеї та шляхи її історичної еволюції демонструють тісний зв'язок з духовними цінностями німецької нації, зокрема з шануванням німецької мови, національної міфології, культури, доповнених комплексом архетипів Дому, Сім'ї, Порядку (Ordnung), що визначали сутність "німецького духу" (der Teusche Geist). Останній отримав найбільше вираження у стильових пошуках німецької культури першої половини ХІХ ст. та її музичного театру, зокрема в жанрово-стильовій специфіці "Ундини" Е.-Т.-А. Гофмана. Ідеї зіставлення реального та фантастичного світів, мотиви розчарування і усвідомлення морально-етичної недосконалості людського світу, що виявляють романтичні якості, сусідують у ньому з типологією німецького бідермаєра. Остання виявляється в інтонаційній однорідності музичної мови опери, що об'єднує реальний та фантастичний світи, а також в принциповому уникненні драматичних сцен, які є вузловими моментами літературного першоджерела опери (повість Фуке). Суттєвими є також роль морально-дидактичного чинника, захист німецьких патріархально-сімейних цінностей, що надають "Ундині" Е.-Т.-А. Гофмана рис "повчальної історії" з "німецької старовини". Така стильова якість зумовлює специфіку інтонаційної мови опери, що сформувалася на перетині моцартівської стилістики та поетики прикладних жанрів (Lied, романс, балада тощо).

Ключові слова: німецька національна ідея, романтизм бідермаєр, німецька опера, "Ундина" Е.-Т.-А. Гофмана.

Татарнікова Анжеліка Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, преподаватель кафедры хорового дирижирования Одесской национальной музыкальной академии им. А. В. Неждановой

Поэтика "Ундины" Э.-Т.-А. Гофмана в контексте становления немецкой национальной идеи

Цель работы – выявление жанрово-стилевой специфики "Ундины" Э.-Т.-А. Гофмана в контексте духовно-смысловых аспектов немецкой национальной идеи. **Методология** работы опирается на интонационную концепцию музыки в ракурсе интонационно-стилистического, этимологического анализа, преемственного от Б. Асафьева и его последователей, а также на междисциплинарный и историко-культурологический подходы. Последние позволяют выявить духовно-смысловую и стиливую специфику музыкального театра Э.-Т.-А. Гофмана и его современников и выделить его из общеевропейского культурного ареала первой половины ХІХ века. **Научная новизна** работы состоит в расширении представлений о поэтике музыкального театра Э.-Т.-А. Гофмана, в частности оперы "Ундина", выступающей одним из образцов немецкой оперы указанного периода, одновременно демонстрирующей глубинную связь с генезисом национальной идеи Германии. **Выводы.** Процессы формирования немецкой национальной идеи и путей ее исторической эволюции демонстрируют тесную связь с духовными ценностями немецкой нации, в частности с почитанием немецкого языка, национальной мифологии, культуры, дополненных комплексом архетипов Дома, Семьи, Порядка (Ordnung), определяющих сущность "немецкого духа" (der Teusche Geist). Последний получил наиболее полное выражение в стиливых исканиях немецкой культуры первой половины ХІХ века и ее музыкального театра, в частности в жанрово-стилевой специфике "Ундины" Э. -Т. -А. Гофмана. Идеи сопоставления реального и фантастического миров, мотивы разочарования и осознания морально-этического несовершенства человеческого мира, выявлявшие романтические качества данного произведения, соседствуют в нем с типологией немецкого бидермайера. Последняя выявляется в интонационной однородности музыкального языка оперы, объединяющего реальный и фантастический миры, а также в принципиальном избегании драматических сцен, которые являются узловыми моментами литературного первоисточника оперы (повесть Фуке). Существенными также есть роль морально-дидактического фактора, защита немецких патриархально-семейных ценностей, придающих "Ундине" Э. -Т. -А. Гофмана черты "поучительной истории" из "немецкой старины". Обозначенное стиливое качество обуславливает специфику интонационного языка оперы, сформированного на пересечении моцартовской стилистики и поэтики прикладных жанров (Lied, романс, баллада и др.).

Ключевые слова: немецкая национальная идея, романтизм, бидермайер, немецкая опера, "Ундина" Э.-Т.-А. Гофмана.

Tatarnikova Anzhelika, Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer of the Choral Conducting Department, Odessa National Musical Academy. A. V. Nezhdanova.

Poetics of "Undine" by E. T. A. Hoffmann in the context of the formation of the German national idea.

The purpose of the article is to reveal the genre and style specificity of Undine by E.T.A. Hoffmann in the context of the spiritual and semantic aspects of the German national idea. The **methodology** of the work is based on the

intonational concept of music in the perspective of intonational-stylistic, etymological analysis, succession from B. Asafiev and his followers, as well as interdisciplinary and historical-cultural approaches. Certain fact allows revealing the spiritual and semantic and style specificities of the musical theater of E.T.A. Hoffmann and his contemporaries singled out it from the pan-European cultural area of the first half of the 19th century. The **scientific novelty** broadens the understanding of the poetics of the musical theater of E.T.A. Hoffmann, in particular, the opera "Undine" which serves as one of the samples of the German opera of the period and at the same time demonstrates a deep connection with the genesis of the national idea of Germany. **Conclusions.** The processes of the formation of the German national idea and the ways of its historical evolution show a close connection with the spiritual values of the German nation, in particular, with respect for the German language, national mythology, culture, complemented by a complex of archetypes of the House, the Family, Ordnung, defining the essence of the "German spirit" (der Teuscher Geist). The latter received the fullest expression in the style searches of German culture of the first half of the XIX century and its musical theater, in particular, in the genre-style specificity of "Undine" by E.T.A. Hoffmann. The ideas of juxtaposing the real and fantastic worlds, the motives for disappointment and awareness of the moral and ethical imperfections of the human world, revealing the romantic qualities of this work, coexist in it with the typology of the German Biedermeier. The mentioned issues are revealed in the intonational homogeneity of the musical language of the opera which unites the real and fantastic worlds, and also in the principal avoidance of dramatic scenes, which are the key moments in the narrative of the literary source of the opera (Fouqué's story). Also, the role of the moral and didactic factor, the protection of German patriarchal and family values that give the "Undine" E.T.A are essential. Hoffmann created "instructive history" of "German antiquity". The marked style quality determines the specificity of the intonational language of the opera, formed at the intersection of Mozart's style and the poetics of applied genres (Lied, romance, ballad, etc.).

Key words: German national idea, romanticism, Biedermeier, German opera, "Undine" by E.T. A. Hoffmann.

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми статті визначена очевидним зростанням в останні десятиріччя в українському музикознавстві інтересу до німецької культурно-історичної традиції першої половини XIX ст. у всій різноманітності її проявів, в тому числі в спрямованості на відображення аспектів німецької національної ідеї. Дослідження жанрово-стильової специфіки німецького музичного театру свідчить про значний вплив на нього двох стилістичних "домінант" культури Німеччини позначеного періоду – романтизму та бідермаєру, що визначили не тільки його неповторне обличчя, але й всього XIX ст., яке Гуго фон Гофмансталь атестував як "велике німецьке століття" [5, 82]. Опера на спадщина Гофмана, зокрема "Ундіна", складає одну з найцікавіших та малодосліджених сторінок.

Аналіз досліджень і публікацій останніх десятиліть виявляє зростаючий інтерес в музикознавстві та культурознавстві до різноманітних аспектів німецької культури та її музичного театру, зокрема до творчості Е.-Т.-А. Гофмана, про що свідчать публікації праць І. Іоффе [8], Н. Антипової [1], О. Муравської [14], І. Лаптевої [11], Є. Прощіної [17], О. Овсянникової-Трель та ін. Представлені наукові розвідки свідчать про глибинний зв'язок спадку німецького музичного театру та його репрезентантів з духовним підґрунтям німецької культури першої половини XIX ст., що розвивалася на перетині типологічних якостей романтизму та бідермаєру. Водночас поза увагою дослідників поки що залишається всебічний розгляд зв'язку німецької опери з провідними аспектами німецької національної ідеї, що визначала її внесок в загальноєвропейське культурне надбання XIX-XX ст.

Мета статті – виявлення жанрово-стильової специфіки "Ундіни" Е.-Т.-А. Гофмана в контексті духовно-сміслових аспектів німецької національної ідеї. Методологія роботи спирається на інтонаційну концепцію музики в ракурсі інтонаційно-стилістичного, етимологічного аналізу, спадкоємного від Б. Асаф'єва та його послідовників, а також на міждисциплінарний та історико-культурологічний підходи. Останні дозволяють виявити духовно-сміслову та стильову специфіку музичного театру Е.-Т.-А. Гофмана і його сучасників та виділити його із загальноєвропейського культурного ареалу першої половини XIX ст. Наукова новизна роботи полягає в розширенні уявлень про поетику музичного театру Е.-Т.-А. Гофмана, зокрема опери "Ундіна", що виступає одним з показових зразків німецької опери вказаного періоду і, водночас, демонструє глибинний зв'язок з духовною генезою національної ідеї Німеччини.

Виклад основного матеріалу. "Одна з умов існування нації – нескінченний пошук себе" [19, 3]. Шлях пошуку своєї ідентичності, формування "національного образу світу" в умовах глибинних духовно-історичних зрушень і потрясінь є показовим для всіх народів. Своє закінчене вираження даний процес знаходить в понятті "національна ідея", яке визначається зазвичай як систематизоване комплексне узагальнення національної самосвідомості, що охоплює сукупність таких чинників, як ментальність, релігія, географія, мова, культура тощо. Сенс і зміст даного феномена пов'язані не тільки з реаліями історико-культурних процесів, але і з національними архетипами, в яких вкорінені свідомість і підсвідомість народу, ієрархія духовних цінностей. "Національна ідея задає цілепокладання нації, – зазначає В. Аксочіц, – формулює історичне призначення народу, мобілізує національні архетипи, інстинкти самозбереження нації та удосконалює характер народу" [2, 25-26].

Процес формування німецької національної ідеї та самосвідомості був ускладнений цілим рядом факторів історико-соціального порядку, серед яких виділяється і вікова феодальна роздробленість держави, і відсутність у неї природних кордонів, і конфесійне розділення німецьких земель (католицтво, протестантизм), і відсутність протягом тривалого періоду єдиної столиці. Тим не менше, "в період роздільного існування німецького етносу... німецька національна ідея формувалася децентралізовано у свідомості народу і на рівні інтелектуальної еліти" [18, 98], у тому числі художньої. Дослідження шляхів формування німецької національної ідеї та її історичної еволюції [15, 294-458] дає можливість

констатувати, що в Німеччині даний феномен вибудовувався частіше на рівні апелювання до неми-нущих духовних цінностей минулого, що також слугувало заставою величчю і єдності німецької нації. Шанування німецької мови, давньогерманської і німецької міфології, високих моральних якостей своїх пращурів доповнювалося комплексом таких значущих архетипів, як Дім, Сім'я, Порядок, Робота та ін., які склали в кінцевому підсумку духовно-смысловий базис того, що прийнято називати "німецьким духом" (*der Deutsche Geist*) [10, 21-22]. На думку Томаса Шміда, "німці ніколи не намагаються втриматися на поверхні – їх завжди тягне в глибину, ближче до нікому не відомої абсолютної істини. Їм потрібен порядок, але цей порядок не може бути обмежений лише однією сферою їх діяльності. Їм необхідний порядок в усьому житті та всесвіті. Вони постійно прагнули до кращої організації своєї праці, побуту своєї сім'ї, своїх взаємин з оточуючими" [12, 62].

Найбільш повне вираження позначених якостей німецької нації знаходимо насамперед у артефактах культури Німеччини першої половини XIX ст. Німецька література цього часу, так само як і музика, живопис, театр, що відобразили "архетипи" національної ідеї, чимало сприяла консолідації вищих кіл суспільства і народу, політично розрізнених німецьких земель в єдине "тіло нації". Істотна роль в даному процесі належить двом стильовим "домінантам" німецької культури даного періоду – романтизму і бідермаєру. Якщо перший з них фіксує нескінченне динамічне прагнення до нового, "передчуття нескінченного у видимому і уявному" [16, 84], то бідермаєр більш зосереджений на втіленні високої духовної значущості повсякденного та його сакралізації, а також на смислових показниках позначених вище архетипів німецького національної самосвідомості [14, 311-357]. Одним з варіантів художньо-музичного втілення і перетину названих стилів, що узагальнюють в тому числі показові якості німецької національної ідеї, можна вважати оперу Е.-Т.-А. Гофмана "Ундина".

Е.-Т.-А. Гофман – одна з видатних постатей німецької культури першої половини XIX століття. "Німецький романтизм не знає імені більш яскравого, що уособлювало для багатьох поколінь читачів у всьому світі цей літературний напрям" [3, 50]. Як втілення художника універсального обдарування Е.-Т.-А. Гофман уособлював персоніфікований синтез мистецтв: письменник, поет, композитор, художник, графік, музичний драматург, критик, оперний і симфонічний диригент, режисер, співак, театральний декоратор і художник. Узагальнюючи жанрово-стильові та музично-естетичні особливості його музичної творчості, Д. Житомирський водночас констатує, що "обдарування Гофмана-композитора, хоча і несло на собі відбиток його активної творчої натури, все ж не підіймалося до рівня його письменницького таланту. Музична мова його творів у більшості випадків не відрізнялася ні яскравою своєрідністю, ні гострою виразністю. Крім того, його спадщина дуже нерівноцінна за якістю та стилем. Наслідуючість, консервативність, загальні місця сусідять за моментами активних творчих устремлень. Абсолютно очевидно, що автор, перебуваючи майже завжди в процесі пошуків, частіше за все не встигав або не вмів закріпити досягнуте на тому рівні, з тим ступенем повноти, які малювалися йому в ідеалі" [6, 53]. Свою позицію про консервативно-класичну "домінанту" музичного стилю Е.-Т.-А. Гофмана Д. Житомирський також підтверджує думкою авторитетного німецького дослідника Карла Георга Мааза, який писав наступне: "Відродженню гофманівської музики очевидно перешкоджає та обставина, що ми не можемо знайти в ній нічого схожого на геніально сміливу фантастику, на химерну, гротескно рухливість думки, що притаманні Гофману-письменнику. Сьогодні вона здається занадто мирною, занадто традиційною, недостатньо самостійною. Однак той любитель гофманівської поезії, який володіє гарячим серцем і тонким слухом, напевно знайде в його композиціях щось таке, чого йому не вистачало в літературних творах цього художника: ліричний елемент" [6, 53-54]. Позначена стилістична "інакшість", показова для музичної спадщини Е.-Т.-А. Гофмана, на наш погляд, символізує не тільки індивідуальну позицію автора, який сприймав музику на рівні вселенського гармонізуючого фактору, але і значимість в ній стильових якостей бідермаєра. На думку російських літературознавців (О. Іванова, Ф. Федоров), творчість деяких німецьких авторів початку XIX ст. (10-ті і 20-ті рр.), потрапляючи під процес "деміфологізації" в постромантичну епоху, так чи інакше стає співвідносною і з бідермаєрівською стилістикою. Такі стильові "звороти" є показовими для творчості Л. Тіка, Е. Меріке, а також і для Е. Т. А. Гофмана. В останнього названі якості дослідники знаходять в ряді новел 20-х років ("Кутове вікно", "Майстер Йоган Вахт", "Вибір нареченої" і ін.). У цих новелах Гофмана "основоположні принципи романтизму руйнуються, при цьому не перетворюючись на реалізм; "Кутове вікно" як теоретична програма, "Майстер Йоган Вахт" як її здійснення – це бідермаєр", тому творчий шлях письменника є шляхом від романтизму до бідермаєру" [7, 113]. Віллібальд Алексіс, підкреслюючи переломний характер названих творів у стильовій еволюції автора, вказує: "Якщо би Гофман прожив довше, його суб'єктивний вогонь перетворився би на тепло об'єктивності" [9, 299].

Значна частина музичних композицій Гофмана, що охоплює період від 1800 до 1816 рр., стилістично, згідно з цитованими вище висновками Д. Житомирського, більш однорідна і несе на собі відбиток впливу творчості віденських класиків і, насамперед, В. А. Моцарта. Опера "Ундина" (1816), яка знаменує собою зрілий період життя і діяльності письменника-композитора, за цілим рядом своїх стилістичних показників також може бути співвідносною і з бідермаєром.

Е.-Т.-А. Гофман протягом усього творчого життя активно звертався і до сфери музичного театру. Як театральний композитор він дебютував в 1799 році зінгшпілем "Маски" на власний текст. Подальша його творчість для музичного театру являє досить строкату картину. Характерним є його звернення до

Кальдерона, що викликав, як відомо, живий інтерес німецьких романтиків. З п'єс Кальдерона у перекладі Августа Шлегеля ("Іспанський театр", 1803-1804) Гофман намагався використати кілька сюжетів. Здійсненою виявилася лише опера "Любов і ревності", в основу якої покладена п'єса "Стрічки і квіти" (1807). Кілька музично-театральних п'єс Гофман написав на сюжети своїх видатних сучасників. Назвемо зінгшпіль "Жарт, хитрість і помста" за Й. В. Гете (1801), зінгшпіль "Веселі музики" за Клеменсом Брентано, музику до п'єси А. Шлегеля "Дон Фернандо" (1811). Зі своїм другом Захарією Вернером він співпрацював у постановці п'єси "Хрест на Балтійському морі" (1804-1805), а також виношував задум створення "Фауста" (невідомо чи опери або п'єси з музикою). Як бачимо, при всій різноманітності музично-театральних задумів, Е.-Т.-А. Гофман все ж найчастіше віддає перевагу жанру зінгшпіля, в межах якого він намагається реалізувати своє уявлення про ідеальну оперу, сутність якої йому мислиться на рівні органічного синтезу поезії і музики – тієї якості, що, з його точки зору, була загубленою італійською оперою. "Поет і композитор, – каже Гофман, – рідні брати та члени однієї і тієї ж релігії в царстві музики". "Я визнаю справжньою оперою тільки таку, в якій музика сама собою впливала з тексту, як необхідне його доповнення" [13, 370-371]. Одночасно, Гофман, так само, як і пізніше і К. М. Вебер, фактично стоїть на позиціях створення власне німецької національної опери. Неповторний вигляд подібної опери, на думку Д. Житомирського, "визначався загальною, надзвичайно важливою особливістю німецького романтизму, яка у Гофмана проявилася дуже виразно: взаємним тяжінням абстрактного і життєво конкретного, схильністю художника сплітати ці, наче полярні протилежності в якусь химерну єдність. Тому в романтичній опері нове значення отримує елемент національно-грунтовний і побутовий" [6, 70], який зіграв істотну роль і в становленні німецької національної ідеї в першій половині XIX ст. Виділені якості багато в чому визначають і стильову подвійність найвідомішого оперного "опусу" Е.-Т.-А. Гофмана – "Ундини", в межах якої романтична ідея зіставлення (протиставлення) реального і природно-фантастичного світів співвідноситься з досить чітко представленою (а часом і домінуючою) народно-побутовою стороною казково-міфічного сюжету, що був репрезентований через патріархальний побут простих людей з народу, до якого в певний момент долучається і головна героїня опери. Ці змістовно-сміслові аспекти "Ундини" Е.-Т.-А. Гофмана в поєднанні з жанровою природою зінгшпіля в результаті становлять двоїстий стильовий "базис" даного твору, в якому має місце як романтична стилістика, так і бідермаєр. Така "двоїстість" даного твору, на наш погляд, генетично пов'язана не тільки із специфікою німецької культури першої половини XIX століття і жанрово-стильовою еволюцією творчості самого Е.-Т.-А. Гофмана, а й з духовно-смісловією специфікою літературного першоджерела опери – однойменною повістю Фрідріха де ла Мотт Фуке. Його "Ундина" стала одним з найбільш резонансних творів цього автора як для сучасників, так і для наступних поколінь літераторів. З одного боку, вона втілює актуальні для початку XIX ст. натурфілософські ідеї сприйняття світу як єдності духу і матерії, що сполучені, одночасно, з християнсько-патріархальним базисом, показовим для німецької культури в цілому. З іншого боку, на думку Д. Чавчанідзе, "фантастична повість Фуке дала одну з тих схем загальнолюдських законів, які література заповнює все новим і новим змістом, – про це по-різному свідчить казка О. Уайльда "Рибак і його душа" і п'єса Ж. Жироду" [20, 437-438].

Гене́за сюжету і образності повісті Фуке сходить до різноманітних джерел. Перше місце серед них належить книзі Парацельса "Про мавок, сильфів, саламандр та інших духів", з якої власне і запозичується головна героїня Ундина – дух водної стихії, втілений у вигляді істоти жіночого роду. При цьому фабула усєї повісті побудована на тому, що Ундина, що належить спочатку (згідно з Парацельсом) до нижчого світу елементалів (істот, що не мають душі), добровільно приходить у світ людей, щоб в освяченому християнською церквою шлюбному союзі знайти вищу цінність, якої гідна спочатку тільки людина – безсмертну душу. Активне прагнення до цієї мети і досягнення її в кінцевому підсумку веде до еволюції і преображення головної героїні, яка стає носієм найвищих духовних (християнських) якостей, що помітно виділяють її в житті громади та протиставляють її водно-природному середовищу, з якого вона спочатку вийшла. Дане сюжетне ядро усєї повісті виявляє не тільки і не стільки інтерес Фуке до ідей Парацельса, який став відправною точкою для розвитку його художньої фантазії, скільки актуальність подібних натурфілософських ідей в діяльності йєнських романтиків, до яких Фуке був досить близький. Даний аспект значно посилений також іншими сюжетно-смісловими джерелами повісті Фуке "Ундина", серед яких зазвичай згадують "Сказання про лицаря Петера фон Штауфенберга" (XIV століття), легендарні перекази про Мелузину і, нарешті, середньовічний роман "Івейн" в варіантах Кретьєна де Труа і Гартмана фон Ауе [17].

Різнманітний генезис повісті Фуке, одночасно, спирається на вікові традиції німецької духовної культури, що зберігали актуальність протягом багатьох століть, починаючи з епохи Середньовіччя і гранично актуалізувалися конкретно у творчості Фуке на рівні художнього відродження німецької "старовини" в епоху створення повісті "Ундина". Пильний інтерес до духовного коріння нації і країни, яка стала для письменника другою батьківщиною, обумовлений тим, що німецька "старина" (в тому варіанті, як її уявляв і творчо відтворював Фуке і його сучасники) була втіленням тієї досконалої моделі буття, в якій людське природне і божественне являли собою гармонійне ціле. Сказане, як зазначалося вище, склало також і один з показових аспектів німецької національної ідеї. Не випадково Д. Чавчанідзе оцінює "Ундіну" як "варіант діалогу з минулим, в якому шукали світове ціле, щоб протиставити його "атомістичній" сучасності" [20, 455].

Отже, повість Фуке "Ундина" (1811), що з'явилася вже на "схилі" німецького літературного романтизму, являла собою твір, в якому оригінальним чином поєднувалася яскраво виражена романтична літературна традиція, а також ті духовно-сміслові аспекти, які пізніше виявляються актуальними для культури бідермаєра і в цій якості будуть реалізовані в однойменному зінгшпілі Е.-Т.-А. Гофмана. Твір народжений на основі взаємодії романтичної і бідермайеровської стилістичної традиції, що є показовими для німецької культури першої половини XIX століття і визначають неповторний жанрово-стильовий вигляд німецького музичного театру епохи Реставрації. Романтичне начало в опері Гофмана є очевидним і в наявності теми зіставлення реального і фантастичного світів, і в ідеальному образі головної героїні як своєрідному символі вічної жіночності, що прийшла у світ людей з водної стихії, і в наявності сюжетного мотиву розчарування та усвідомлення морально-етичного недосконалої, що панує в світі людей і руйнує тим самим в певний момент гармонію Божественного, Природного і Людського.

Істотна роль в розкритті образів головних героїв "Ундини" Е. Т. А. Гофмана належить лірико-психологічному фактору, що зумовлює можливість драматургічного суміщення композитором закінчених номерів і наскрізних сцен, використання лейтмотивної системи, вільного оперування пісенно-аріозним і декламаційним типами музичного висловлювання при зростаючій істотній ролі інструментального чинника, тобто всіх тих аспектів, які визначають надалі сутність німецької романтичної опери як такої. Водночас поетико-інтонаційні особливості опери Е.-Т.-А. Гофмана "Ундина" демонструють очевидний зв'язок і з культурно-історичною традицією німецького бідермаєра. Сказане очевидно і в стилістичній однорідності опери, в рамках якої і реальний, і фантастичний світи (за винятком образу Кюлеборна) апелюють до загальних музично-виразних засобів ("єдиний світ"), послаблюючи тим самим ознаки романтичної драми. Позначена стильова якість є очевидною і в уникненні в лібрето (автором якого став сам Фуке) багатьох драматичних ситуацій, досить яскраво представлених в повісті (суперництво Ундини і Бертальди, трагіко-містична сцена похорону лицаря Хульдбранда за участю примари Ундини та ін.).

Істотним моментом образно-сміслового аспекта опери є також значуща роль морально-дидактичного чинника, захист патріархально-сімейних цінностей, що переводять в певний момент "Ундину" Гофмана в розряд "повчальної історії" з "німецької старовини", поетика якої реально співвідносна з позначеними вище складовими німецької національної самосвідомості. Сказане підтверджується також умиротвореним фіналом опери, який, за словами К. М. Вебера, "залишає почуття великого спокою" [4, 83]. Бідермайєрівський аспект опери Е.-Т.-А. Гофмана очевидний також і в типах головних персонажів (Ундина, Рибалка, Дружина Рибалки, Священик Хайльманн), істотними сторонами природи яких виступає простота, глибока щира віра, всепрощення, духовно-життєвий досвід, тобто ті якості, які були вельми показовими і для ідеального духовно-поведінкового стереотипу німецької нації. Сказане очевидне і в особливостях музичної мови опери Е.-Т.-А. Гофмана, що відрізняється простотою, орієнтацією на стиль В.-А. Моцарта. Показовим є звернення не стільки до традиційних масштабних оперних форм, скільки до жанрів романсу, балади, куплетної пісні, маршевої і танцювальної традиції. Подібного роду уподобання багато в чому обумовлені, насамперед, зінгшпільною жанровою основою опери, що дозволяла німецьким авторам першої половини XIX століття суміщати в подібних творах велику духовно-етичну (філософську) тему-ідею з простотою її музичного втілення (бідермаєровський принцип "велике" в "малому").

Висновки. Процеси формування німецької національної ідеї та шляхів її історичної еволюції демонструють тісний зв'язок з духовними цінностями німецької нації, зокрема, з шануванням німецької мови, національної міфології, культури, доповнених комплексом архетипів Дому, Сім'ї, Порядку (Ordnung), що визначали сутність "німецького духу" (der Teusche Geist). Останній отримав найбільш повне вираження в стильових шуканнях німецької культури першої половини XIX ст. та її музичного театру, зокрема, в жанрово-стильовій специфіці "Ундини" Е.-Т.-А. Гофмана. Ідеї зіставлення реального та фантастичного світів, мотиви розчарування і усвідомлення морально-етичної недосконалої людського світу, що в сукупності виявляють романтичні якості даного твору, сусідять в ньому з типологією німецького бідермаєра. Остання виявляється в інтонаційній однорідності музичної мови опери, що об'єднує реальний та фантастичний світи, а також в принциповому униканні драматичних сцен, які є вузловими моментами оповідання літературного першоджерела опери (повість Фуке). Суттєвою є також роль морально-дидактичного чинника, захист німецьких патріархально-сімейних цінностей, що надають "Ундині" Е.-Т.-А. Гофмана рис "повчальної історії" з "німецької старовини". Така стильова якість зумовлює специфіку інтонаційної мови опери, що сформувалася на перетині моцартівської стилістики та поетики прикладних жанрів (Lied, романс, балада тощо).

Література

1. Антипова Н. А. Фантастическое в немецкой романтической опере: дисс. к. искусств. М., 2007. 182 с.
2. Аксютчиц В. Миссия России. М.: Белый город, 2009. 624 с.
3. Белобратов А. В. История западноевропейской литературы XIX века. Германия. Австрия. Швейцария : Учеб. для вузов. М. : Высшая школа, 2003. 239 с.
4. Вебер К. М. Жизнь музыканта / Советская музыка. 1935. № 10. С. 82-88.
5. Галушко М. Вебер и немецкий романтизм / Советская музыка. 1987. № 7. С. 80-85.
6. Житомирский Д. В. Музыкальная эстетика Э. Т. А. Гофмана / Житомирский Д. В. Избранные статьи. М.: Всесоюзное издательство "Советский композитор", 1981. С. 14-77.
7. Иванова Е. Р. Литература бидермейера в Германии XIX века. М. : Прометей МПГУ, 2007. 248 с.

8. Иоффе И.И. Мистерия и опера. Немецкое искусство XVI-XVIII вв. Избранное. Часть 2: Культура и стиль. М.: Говорящая Книга, 2010. С. 259-900.
9. Карельский А. В. Метаморфозы Орфея: Беседы по истории западных литератур. Вып. 3: Немецкий Орфей / Сост. А. Б. Ботникова, О. Б. Вайнштейн / М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2007. 608 с.
10. Лазарева А. В. Национальная мысль в Германии в эпоху Тридцатилетней войны: автореф. дисс. ... к. и. наук. М., 2008. 26 с.
11. Лаптева И. В. Культурологическое прочтение Э. Т. А. Гофмана на рубеже XX – XXI вв.: Онтологизм фантастического: автореф. ... д. философских наук : 24.00.01 – теория и история культуры. Саранск, 2008. 39 с.
12. Малинкович В.Д. Очерки духовной истории великих народов (русские и немцы). Х., 2010. 379 с.
13. Музыка Австрии и Германии XIX века. Книга первая / Ред. Т. Цытович. М.: Музыка, 1975. 512 с.
14. Муравська О. В. Східнохристиянська парадигма європейської культури і музика XVIII-XX століть: монографія. Одеса: Астропринт, 2017. –564 с.
15. Национальная идея в Западной Европе в Новое время. Очерки истории. М., 2005. 469 с.
16. Панкова Е. А. "Новое средневековье" в эстетике немецкого романтизма / Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика. 2005. № 2. С. 80-86.
17. Прошина Е. Г. Романтическая концепция мифа и ее отражение в малой прозе Фридриха де ла Мотт Фуке: дисс. ... канд. филологических наук. Нижний Новгород, 2004. 171 с.
18. Рогожин А. А. Проблема генезиса немецкого национального самосознания в контексте международных отношений: история и современность / Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4: История. 2011. № 1 (19). С. 98-103.
19. Фогель М. В. Роль национальной идеи в современном политическом развитии России и Германии: автореф. дисс. канд. политических наук . М., 2004. 32 с.
20. Чавчанидзе Д. Романтическая сказка Фуке / Ф. Фуке. Ундина. М.: Наука, 1990. С. 421-471.

References

1. Antipova, N. A. (2007). Fantastic in the German romantic opera. Candidate's thesis. Moscow: Moskovskaya gosudarstvennaya konservatoriya im. P. I. Chaykovskogo [in Russian].
2. Aksyuchits, V. (2009). Mission of Russia. Moscow : Belyy gorod [in Russian].
3. Belobratov, A. V. (2003). History of Western European literature of the XIX century. Germany. Austria. Switzerland. Moscow : Vysshaya shkola [in Russian].
4. Weber, K. M. (1935). Life of a musician. Sovetskaya muzyka, 10, 82-88 [in Russian].
5. Galushko, M. (1987). Weber and German Romanticism. Sovetskaya muzyka, 7, 80-85 [in Russian].
6. Zhitomirsky, D. V. (1981). The musical aesthetics of E.T. A. Hoffmann. Moscow [in Russian].
7. Ivanova, E. R. (2007). Biedermeier literature in Germany of the XIX century. Moscow [in Russian].
8. Ioffe, I. I. (2010). Mystery and the Opera. German art of the XVI-XVIII centuries. Moscow [in Russian].
9. Karelsky, A. V. (2007). Metamorphoses of Orpheus: Conversations on the history of Western literatures. Issue. 3: German Orpheus. Moscow : Rossiyskiy gosudarstvennyy gumanitarnyy universitet [in Russian].
10. Lazareva, A. V. (2008). National thought in Germany in the era of the Thirty Years' War. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow: Moskovskiy gosudarstvennyy universitet im. M. V. Lomonosova [in Russian].
11. Lapteva, I. V. (2008). Culturological reading of E. T. A. Hoffmann at the turn of the 20th – 21st centuries: Ontologism of the fantastic. Extended abstract of candidate's thesis. Saransk: Mordovskiy gosudarstvennyy universitet im. N. P. Ogareva [in Russian].
12. Malinkovich, V. D. (2010). Essays on the spiritual history of great nations (Russians and Germans). Khar'kov: Folio [in Ukrainian].
13. Music of Austria and Germany of the XIX century (1975). Moscow: Muzyka [in Russian].
14. Muravs'ka, O. V. (2017). Eastern Christian paradigm of European culture and music of the XVIII-XX centuries. Odessa : Astroprint [in Ukrainian].
15. The national idea in Western Europe in the New times. Essays on history (2005). Moscow : IKD "Zertsalo-M"; Izdatel'skiy dom "Veche" [in Russian].
16. Pankova, E. A. (2005). New "Middle Ages" in the aesthetics of German Romanticism. Vestnik VGU. Seriya: Filologiya. Zhurnalistika, 2, 80-86 [in Russian].
17. Proshina, E. G. (2004). Romantic concept of the myth and its reflection in the small prose of Friedrich de la Motte Fouquet. Candidate's thesis. Nizhny Novgorod [in Russian].
18. Rogozhin, A. A. (2011). The problem of the genesis of German national self-consciousness in the context of international relations: history and modernity. Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 4: Istoriya, 1 (19), 98-103 [in Russian].
19. Fogel', M. V. (2004). The role of the national idea in the contemporary political development of Russia and Germany. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow: Moskovskiy gosudarstvennyy universitet im. M. V. Lomonosova [in Russian].
20. Chavchaniдзе, D. (1990). Romantic Tale of Fouquet. F. Fuke. Undina, 421-471 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 28.11.2017 р.